

Mirzəyeva Sevinc Mustafa Kamal qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti

İNGİLİS VƏ AZƏRBAYCAN XALQ NAĞILLARININ LİŊQVİSTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: *tipoloji xüsusiyyətlər, təfəkkür tərz, analogi ifadələr, uyğunluq*

Ключевые слова: *типологические черты, образ мышления, аналогичные выражения, сходство*

Key words: *typological features, way of thinking, analogical expressions, similarity*

Nağillər xalqın dünyagörüşünü, həyat tərzini, arzu və istəklərini əks etdirən şifahi xalq ədəbiyyatının çox qədim və geniş növlərindəndir. Nağillər epik növün başlıca növü kimi müxtəlif dövrlərdə yaranmış və müəyyən hadisələrə əsaslanmışdır. Müxtəlif xalqların nağilləri müxtəlif formal əlamətlərə, bu və ya digər dil vəsifələrinin işlənməsinə görə fərqlənir. Bununla belə, ayrı-ayrı xalqların nağillərində oxşar xüsusiyyətlər də az deyildir. Bu baxımdan ingilis və Azərbaycan nağilləri maraqlıdır.

Nağillər bir qayda olaraq başlanğıc, əsas hissə və sonluqdan ibarət olur. Məzmun cəhətdən fərqli olan nağillərdə rast gəldiyimiz bəzi ifadələr məkanla bağlı olur, qəhrəmanın bir yerdən digərinə getməsinə təsvir edir: *Az getdi, üz getdi, dərə-tərə düz getdi*. Digər nümunədə də buna oxşar ifadə ilə qarşılaşırıq: *...dağlar aşdı, dərələr keçdi, soraqlaşdığı yerə gəlib çatdı*. Nağillərdə qəhrəmanlarla, onların görünüşü ilə bağlı ifadələrə də rast gəlinir: *Qız nə qız, görün bunun camalına heyran olur, qaş qara, gözəl sürməyi, boyu sərv...* Azərbaycan və ingilis nağillərinin linqvistik xüsusiyyətlərini tədqiq edərkən gördük ki, Azərbaycan nağillərinin əvvəlində işlədilan bir sıra söz və ifadələrin analoqu ingilis nağillərində də mövcuddur. Müq. et: az. *Biri varmış, biri yoxmuş...* – ing. *Once upon a time...* Bu xalqların nağilləri arasında oxşarlıqlar əsas hissədəki bədii dünyədə – hadisələrin davamını əks etdirən hissədə də nəzərə çarpır. Müq. et: az. *Günlərin bir günü...* – ing. *One day...*

Azərbaycan nağillərinin başqa bir səciyyəvi xüsusiyyəti isə onların başlanğıcının bəzən qaravəlli formasında verilməsidir:

Badi-badi giriftar,

Hamam hamam içində,

Xəlbir saman içində,

Dəvə dəlləklilik elər

Köhnə hamam içində. (2, səh 163)

Qaravəllilər çox zaman nağılın ümumi məzmunu ilə uyğunlaşmış, dinləyicinin diqqətini cəlb etmək üçün istifadə olunur. Onlardan sonra *Biri varmış, biri yoxmuş, Allahdan başqa heç kim yoxmuş, Günlərin bir günündə, Məmmədnasir tinində, toyuqların hinində kimi giriş sözləri* verilir. Qaravəllilərə təkcə Azərbaycan ədəbiyyatında deyil, digər xalqların ədəbiyyatında da rast gəlinir. İngilis ədəbiyyatında bu “joke tales” adı ilə tanınır.

Azərbaycan nağillərində ritmikliklə, ahəngdarlığa nail olmaq üçün təkrarlardan istifadə olunur. Təkrarlar adətən nağillərin başlanğıcında işlənir. Başlanğıcda verilən *Biri varmış, biri yoxmuş* ifadəsinin tərkibində işlənen *biri* sözü ənənəvi sonluqda da təkrar edilir: *Göydən üç alma düşdü. Biri mənim, biri sənin, biri də nağıl danışanın*.

Təkrarlar mətnin yadda saxlanmasına da kömək edir. Nağillər üçün təkrarların səciyyəvi olması zəncirvari nağillərdə özünü biruzə verir. Bu nağillərin əsas mahiyyəti oxşar detalların halqa kimi bir-birinə bağlanmasıdır. Buna nümunə olaraq “Cik-cik xanımın nağılı”nı nümunə göstərmək olar. Bu nağılda sərəçənin tikan verib çörək alması, çörək verib qoyun alması, qoyun verib gəlin alması, gəlin verib saz alması zəncirvariyyəti bariz nümunədir.

Qeyd etdiyimiz bu xüsusiyyətlər linqvistikanın aktual problemlərindən olaraq Azərbaycan və ingilis nağillərinin linqvistik xüsusiyyətlərinin dərinəndən araşdırılmasını və daha geniş tədqiqat

obyektinə çevrilməsini zəruri edir. Azərbaycan və ingilis nağıllarında üzə çıxarılmış tipoloji xüsusiyyətlər Azərbaycan və ingilis xalqlarınınin təfəkkür tərzindəki oxşar və fərqli cəhətləri də müəyyənləşdirməyə imkan verir.

Ədəbiyyat

1. Britaniya adalarının xalq nağılları. Bakı: Öndər, 2005.
2. İsgəndərova V. Ənənəvi nağıl formulları. Bakı, 2014.
3. Kazım oğlu M. Folklor həm keçmiş, həm də bu gündür. Bakı, 2014.
4. Rüstəmzadə İ. Azərbaycan nağıllarının stüjet göstəricisi. Bakı, 2013.
5. www.bilingual.ru English stories

Резюме

Мирзоева Севиндж Мустафа Камал кызы

Лингвистические особенности азербайджанских и английских сказок

В тезисах рассматриваются лингвистические особенности азербайджанских и английских сказок. В них вскрываются такие сходные и отличительные черты сказок, как употребление аналогичных выражений в начале сказки, применениеповторов, сходство сюжетных линий и т.п. Выявленные типологические черты азербайджанских и английских сказок могут дать возможность для установления также сходных и отличительных черт в образе мышления азербайджанского и английского народов.

Summary

Mirzayeva Sevinj Mustafa Kamal

Linguistic Features of English and Azerbaijan Folk Stories

This article deals with similar and different features of Azerbaijan and English tales. The usage of analogical phrases in the beginning of tales, repetitions, similarity in chapter lines etc. is shown in it. Identified typological features of Azerbaijan and English tales can give opportunities to investigate similar and different features in the ways of thinking of these nations.

Məmməd İlhamə Avtandil qızı

Azərbaycan Dillər Universiteti

AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ İŞLƏNƏN ALINMA SÖZLƏRİN KOQNİTİV XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: Azərbaycan dili, koqnitiv semantika, polisemiya, alınma söz, məna, məcazi məna

Key words: the Azerbaijani language, cognitive semantics, polysemy, borrowed word, meaning, figurative meaning

Ключевые слова: Азербайджанский язык, когнитивная семантика, полисемия, заимствованное слово, значение, переносное значение

Koqnitiv semantikanın mühüm anlayışlarından biri çoxmənalılıqdır. Koqnitiv linqvistlər hesab edir ki, polisemiya yalnız məna ilə bağlı deyildir. O, morfemlərdə, sözlərdə, bir sözə qrammatikanın müxtəlif sahələrində mövcuddur. Koqnitiv semantika çoxmənalılığını təsvir etmək üçün öz üsullarını təklif edir. Bir dil elementinin müxtəlif məna çalarlığına malik olması onun çoxmənalılığını (polisemiyasını) bildirir. Koqnitiv semantika ilə məşğul olan mütəxəssislər hesab edir ki, sözlərin polisemiyası tamamilə sisteməlik xarakter daşıyır. Belə ki, polisemiyanın növünü, dərəcəsinə və əhatə dairəsini məhz insanın idrak sistemi idarə edir. Polisemiyanın koqnitiv semantika baxımından tədqiq insanın təfəkkür mexanizmini və idrakının gücünü anlamağa imkan verir.